

Arkkitehtien opintomatkat

Riitta Nikula

Matkalla! En Route! Suomalaiset arkkitehdit opintiellä.Finnish architects' studies abroad.

Toimittajat Timo Tuomi, Elina Standertskjöld, Kristiina Paatero, Eija Rauske, Esa Laaksonen. Suomen rakennustaiteen museo 1999.

Architectural Observations.Finnish architects' travel sketches from Greece.Edited by Jari Pakkanen & Timo Tuomi.Foundation of the Finnish Institute at Athens, Helsinki 2000.

Opintomatkat ovat olleet olennainen osa taiteilijoiden ja arkkitehtien opiskelua 1600-luvun eurooppalaisen akatemiakoulutuksen alusta lähtien. Pariisin parhaat pääsivät vuodeksi Roomaan, minne siitä pitäen on matkustettu "aina". Vain sodat ovat ajoittain padonneet opintomatkailla, joka niiden jälkeen on aina kukoistanut entistä kiihkeämpänä.

Arkkitehdit ovat sukupolvi toisensa jälkeen etsineet maailmalta uutta, mutta myös tutkineet ja piirtäneet vanhaa, ennen muuta Italian ja Kreikan monumentteja, raunioita, kaupunkia ja maaseutua. Arkkitehtien opintomatkaillen historian merkittävissä piirre on, että yhdet ja samat vanhat ympäristöt ovat inspiroineet aina uudenlaiseen uuteen.

Suomen rakennustaiteen museossa oli viime kesänä näyttely "Matkalla! Arkkitehtien matkaluonnoksia". Vanhimmat sen Italian kuvista olivat Tukholman taideakatemiassa 1833 arkkitehdin tutkinnon suorittaneen G. T. P. Chiewitzin akvarelleja, tuoreimmat Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston arkkitehtuurin historian laitoksen mittaus- ja piirustusleirin satoa keväältä 1994. Vanhin näyttelyn arkkitehdeista oli syntynyt 1815, nuorin, Miia Perkkiö 1968. Näyttely oli rauhallisen kaunis.Luonnoskirjojen lehdet kutsuivat syventymään rakentamisen taiteen perusteisiin. Ne antoivat välitöntä esteettistä nautintoa, mutta herättivät myös halun ilmiön pohdintaan.

Näyttelyt tulevat, menevät ja unohtuvat, mutta onnellisimmissa tapauksissa niihin liittyy kirja, joka tuo näyttelyn taustat ja tulokset kestäväällä tavalla tutkimuksen piiriin.Matkakuvien näyttelyn yhteydessä julkaistiin tukeva kangaskantinen opus "Matkalla! En Route!".Se sisältää yhdeksän muodoiltaan pientä, mutta sisällöltään runsasta tutkielmaa suomeksi ja englanniksi, kaikki alkuperäislähteisiin perustuvaa uutta tutkimusta. Kauniisti toteutettu kirja (graafinen suunnittelu Jenni Reuterin) on klassikko jo syntyessään.

"Huvin ja hyödyn matka"

Marjaana Niemi kirjoittaa arkkitehtien matkoille laajan taustan artikkelissaan "Valtion, ammattikunnan ja oman edun nimissä.Suomalaisten opintomatkat ulkomaille 1500-luvulta 1900-luvulle". Hän toteaa, että pohjoismaalaiset joutuivat opintomatoillaan "aivan eri tavoin kasvokkain vieraiden kulttuurien kanssa kuin Euroopan suurimpien maiden kansalaiset. Kun britti saattoi 1800-luvulla elää "Pikku-Lontoossa" oli hän sitten Ruotsin Göteborgissa, Italian Roomassa tai Intian Bombayssa, pohjoismaalaisten matkailijoiden oli usein ellettävä vieraassa maassa vieraan maan ehdoilla".

Kirkko, kruunu, papit, tiedemiehet ja virkamiehet hakivat kaikki oppia maailman eri kolkilta.Niemen tutkielmassa on varsinkin vanhemmilta vuosisadoilta paljon mielenkiintoisia yksityiskohtia, sytyttäviä oivalluksia ja vaikuttavia johtopäätöksiä. Hän muistuttaa myös siitä, että matkoilta ei aina löydetty kovin odottamattomia asioita: "Aivan huomaamatta päätöksentekijät ja asiantuntijat korostavat ulkomaisissa innovaatioissa tai ideoissa niitä puolia, jotka ovat yhteensopivia heidän omien ennakkokäsitystensä, intressiensä ja traditioidensa kanssa."

Museoviraston tutkijat Jouni Kuurne ja Irma Lounatuori ovat yhdessä kirjoittaneet artikkelin luutnanttien Mikael Hisinger ja Carl Råbergh matkasta halki Euroopan 1783-1784 otsikolla "Huvin ja hyödyn matka". Linnoitusupseerit olivat 1600-luvun jälkipuolelta lähtien parhaiten koulutettuja rakentamisen ammattilaisia siihen asti, kunnes arkkitehtien koulutus Kustaa

III:n aikana 1773 järjestettiin taideakatemiassa. Olof Tempelman katsottiin riittävän ansioituneeksi ensimmäiseksi arkkitehtuurin professoriksi 1781, sen jälkeen, kun hän oli palannut kuusivuotiselta opintomatkalta Italiasta ja Ranskasta. Ulkomaiset opintomatkat kuuluivat siis jo linnoitusupseerien ohjelmaan ja moni upseeri palasi Kuurneen ja Lounatuoren mukaan kotimaahansa arkkitehtina, kuten Tempelman.

Taideakatemiassa jaettiin Linnoituskunnan esimerkin mukaan kuninkaan matkastipendit, joiden turvin arkkitehdit saattoivat täydentää sivistystään. Suomen näkökulmasta Kustaa III:n tärkein stipendiaatti oli autonomian ajan intendenttikonttorin ensimmäinen johtaja Charles Bassi, joka vietti peräti seitsemän vuotta Italiassa.

Kuurne ja Lounatuori kirjoittavat yhden Ruotsista Etelä-Ranskaan tehdyn matkan kautta kiinnostavan uuden luvun ammattien kulttuurihistoriaan ja tarjoavat paljon muun ohella myös kurkistuksen kirjallisuuteen, jonka avulla matkoille valmistauduttiin. Matkapäiväkirjat johdattavat rakennustaiteen historian ja oman aikansa arkkitehtuurin monien ilmiöiden lisäksi puutarhojen ja jopa museoiden ja kokoelmien historiaan.

Huolellisesti luokiteltua matkailua

Jarkko Sinisalonen tiivis artikkeli arkkitehtien opintomatkista 1825-65 on uusi luku hänen tutkimuksiinsa arkkitehtien koulutuksesta intendenttikonttorissa, ammatin varhaisvaiheista Suomessa. Muodollinen arkkitehtikoulutushan alkoi täällä vasta 1863, jolloin arkkitehtuuri sisällytettiin Helsingin 1849 perustetun Teknillisen reaalikoulun opetusaineisiin.

Intendenttikonttorissa ulkomaiset opintomatkat ymmärrettiin ainoaksi keinoksi korvata puuttuva muodollinen opetus. Ernst Bernhard Lohrmann suunnitteli opintomatkojen varaan varsinaista koulutusjärjestelmää. Yhden matkan perusteluksi hän kirjoitti: "opintomatkan anti koituisi joka tapauksessa yleiseksi hyväksi, sillä ammattitaitoinen arkkitehti voi jo yhdessä rakennushankkeessa säästää moninverroin avustuksen määrän". Selkeää tulosvastuullisuutta AD 1859.

Vuodesta 1852 lähtien muutama arkkitehti tai arkkitehtioppilas oleskeli jatkuvasti vuosittain ulkomailla. Sinisalo on tehnyt matkoista huolellisen luettelon ja luokitellut ne ohjelman mukaan. Keveimpiä matkoja hän kutsuu nähtävyyssierroiksi, vaativimpiin kuului ohjattu opiskelu ulkomaisen mestarin johdolla, useimmin Pariisissa tai Münchenissä. Lukijaa hätkähdyttää se, että matkoihin usein liittyi myös terveyden hoitaminen. Carl Albert Edelfeltin Italiaan asti ulottunut kiertomatka 1852-53 oli paitsi nähtävyyssierros myös häämatka ja terveysloma keuhkotaudin hoitamiseksi.

Artikkeliin on koottu tiivis esitys matkojen kohteista ja tapahtumista arkkitehtien ansioluetteloiden, avustusanomusten ja muiden niukkasanaisten asiakirjojen merkinnöistä. Selväksi tulee, että "monen kiertomatka näyttää sujuneen sen verran vauhdikkaasti, että useiden arkkitehtuurikohteiden perinpohjaiseen tutkimiseen on tuskin ollut aikaa". Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö jokaisella matkalla selvästi olisi ollut paljon merkitystä ja etteikö matkailu sinänsä olisi ollut aivan keskeistä profession kehitykselle.

Opintomatkat kaupunkisuunnittelun apuna

Timo Tuomi kohdistaa huomion siihen vaikutukseen, joka opintomatkalla oli 1800-luvun jälkipuolen kaupunkisuunnitteluun. Hän jatkaa ajallisesti ja asiallisesti Sinisalonen tutkimusta. Insinöörien ja arkkitehtien opinnot eriytyivät selkeästi, kun Polyteknillinen opisto perustettiin 1879. Saksalaiset opettajat olivat jopa saksan kielisen opetuksen voimalla luoneet tälle perustaa rakennustekniikan alalla jo Helsingin teknillisen reaalikoulun aikana.

Jac. Ahrenberg, joka opiskeli arkkitehtuuria Tukholman taideakatemiassa 1870-75, lähti valmistuttuaan pitkälle opintomatkalle Ranskaan, Italiaan, Kreikkaan, Turkkiin ja Pohjois-Afrikkaan. Matkan jälkeen hän julkaisi 1878 kirjan *På studieresor*, joka Tuomen mukaan on aikansa laajin yhtenäinen suomalaisen arkkitehdin matkakertomus. Kirjan eloisat kuvaukset kertovat matkustamiseen aina liittyvästä irtautumisen riemusta ja eri paikkojen ja aikojen monumenttien kohtaamisesta mutta Tuomi lukee niistä myös kiinnostavia näkökohtia Ahrenbergin suhteesta

kaupunkisuunnitteluun. "Kuivan berliiniläisarkkitehtuurin" arvostelu ja kaupunkitilojen havainnointi pohjustavat niitä tekstejä, jotka vuosisadan vaihteessa liittyivät modernin kaupunkisuunnittelun periaatteiden syntyyn.

Tuomi purkaa tärkeällä tavalla sitä vastakohtaisuutta, jota itsekin olen selvästi liiaksi korostanut Gustaf Nyströmin ja hänen oppilaittensa kaupunkisuunnittelua koskevissa näkemyksissä. Nyström oli antanut Polyteknillisessä opistossa jo lukuvuonna 1900-01 opetusta aiheesta "Kaupunkien asemapiirustukset taiteellisessa suhteessa".

Aino Aalto

Kansatieteen dosentti Teppo Korhosen artikkeli Itä-Karjalan rakennuskulttuurista suomalaisen sivistyneistön silmin kääntää huomion etelästä itään. Hän selvittää erinomaisen selkeästi Karjalan matkailun taustoja ja sitä, mitä Karjalan eri alueilla todella nähtiin. Teksti jäsenyy Karjalan alueiden, ei arkkitehtien matkojen mukaan. Näin se täydentää esimerkiksi Ritva Wäreän aikaisempia tutkimuksia. Korhonen elävöittää omaa rehevää tekstiään vielä Ilmari Kiannon herkullisilla matkakuvauksilla, joissa "venäläiskarjalainen kyläkurja" saa kirjailijan pohtimaan, että "kenties tämä on Vienan dekadentti-taiteilijain Eldorado?" Arkkitehtuurin, kansatieteen, kulttuurihistorian ja politiikan näkökulmat lomittuvat artikkelissa taitavasti.

Dosentti Renja Suominen-Kokkosen tutkielma Wivi Lönnin ja Aino Marsio-Aallon matkoista Euroopassa tempaisee lukijan Karjalasta modernismin ytimeen. Vuonna 1896 arkkitehdiksi valmistunut Wivi Lönn oli ensimmäinen nainen, joka piti Suomessa omaa arkkitehtuuritoimistoa. Pitkän uransa aikana hän teki ainakin 33 ulkomaanmatkaa. Lönn ei koskaan matkustanut Euroopan ulkopuolelle, mutta laajasti Euroopan sisällä, läntisin kohde oli Edinburg, itäisin Moskova, eteläisimmät Sisilia ja Toledo. Lönnin matkoihin liittyi ilmeisen vähän eksotiikkaa ja paljon käytännön viisauden - jos myös levon - hakemista. Varhaisiin koulusuunnitelmiinsa Lönn etsi määrätietoisesti ideoita englantilaisista ja skotlantilaisista kouluista, joissa luokat oli ryhmitetty avarien hallitilojen ympärille ja näin vältetty ankarat käytäväratkaisut.

Göran Schildt kertoo trilogiassaan paljon Alvar Aallon matkoista, Suominen-Kokkonen kohdistaa huomion Aino Marsio-Aaltoon, joka 1924 tehdystä häämatkasta lähtien kuolemaansa 1949 asti oli useimmin myös mukana, ja seuraa tästä näkökulmasta matkoja vuoteen 1937.

Samalla päähuomio siirtyy ympäristöistä sisustuksiin. Sigfried Giedionin ja Werner Moserin 1931 Zürichiin perustama sisustusliike Wohnbedarf oli Aaltojen kannalta monella tavoin tärkeä, se markkinoi Aallon huonekaluja, mutta vakiinnutti myös kiinteät suhteet Keski-Euroopan modernismin henkilöihin ja ilmiöihin.

Aino Aallon matkapäiväkirjasta on löytynyt tärkeitä uusia asioita. Hän kirjasi 1935 muistikirjaansa Wohnbedarfin myymälän tuotteita ja sisustusta. "Marsio-Aalto myös luetteloi tarkoin, mitä hän halusi toimitettavaksi Suomeen. Näihin kuuluivat esimerkiksi lyonilaiset seeprakankaat, Marcel Breuerin alumiiniset lepotuolit ja Otti Bergerin neliniitiset verhokankaat. Zürichissä esillä ollut Indonesian-näyttely varmasti lisäsi kummankin Aallon erilaisten materiaalien käytön tuntemusta. Niinpä Suomeen hankittaviin esineisiin kuului myös nahkainen 'koloniaalituoli', eräänlainen safarituolimalli" Suominen-Kokkosen tutkielma näyttää, miten samana vuonna perustetun Artekin myymälän yleisilme ja tavaravalikoima syntyivät nimenomaan Aino Aallon työn tuloksena.

"Arkkitehtuuria ja appelsiineja"

Amerikan matkat järkyttivät 1920-luvun lopulta arkkitehtienkin maailmankuvaa. Pilvenpiirtäjät, neonvalot, autot, moottoritiet, uusi teknologia ja tehokkuus välittyivät lehtiin, kirjojen ja elokuvien kautta niillekin, jotka eivät päässeet Atlantin yli. Elina Standertskjöldin artikkeli "Unelma uudesta maailmasta, Alvar Aalto Amerikassa 1938-1940" ei rajoitu Aallon toimintaan. Erityisen kiehtova on Standertskjöldin osoittama Amerikkaa käsittelevien kuvakirjojen vaikutus. Erich Mendelsohnin teos *Amerika - Bilderbuch eines Architekten* tarjosi paitsi amerikkalaista arkkitehtuuria myös uuden tavan tarkastella suuria rakennuksia ja kaupunkiympäristöä. Aallolle oli läheisin Laszlo Moholy-Nagy, joka liittyi Mendelsohnin kuvaustapaan

ja julkaisi 1929 *Bauhaus*-kirjojen sarjassa teoksen *Vom Material zu Architektur*. Artikkelin kuvituksena on sarja Moholy-Nagyn dramaattisia kuvia Toppilan tehtailta Oulusta. Uusien hyötyrakennusten valokuvissa suomalainen kohde oli mahdollista esittää täysin "amerikkalaisena". Standertskjöld osoittaa, miten keskeisiä uudet näkemisen ja esittämisen tavat olivat, kun synnytettiin arkkitehtuurin modernismia.

Viime sotien jälkeisistä matkoista kirjoittaa Sirkkaliisa Jetsonen otsikolla "Arkkitehtuuria ja appelsiineja". Motoksi valittu Olli Pöyryn lausuma kertoo, miten kaukana menneitten sukupolvien kohtuullisestakin ylellisyydestä tässä vaiheessa elettiin: -"saatoimme rauhassa totuttautua kaupunkiin ja toipua järkytyksestä, jonka tavararunsaus kauppojen ikkunoissa ja tanskalaiset wienerleivät aiheuttivat". Rahaa oli vähän, matkustaminen hankalaa ja hidasta, mutta näkemisen ja kokemisen nälkä suuri. Pohjoismaissa matkustettiin paljon ihan jo siksi, että se oli helpoimmin mahdollista. Valokuvat ja diat voittavat suosiossa piirtämisen. Arkkitehtiliiton kuukausikokouksin ohjelmaan tulivat matkapakinat ja kuvaesitykset. Jetsosen julkaisemissa Aarne Ervin valokuvissa pommitusten jäljet Saksassa rinnastuvat kouraisevalla tavalla uuteen puhtoiseen arkkitehtuuriin. Uutuuksiin tutustuminen ja historiaan perehtyminen alkavat erottua omiksi matkustamisen lajeikseen, kokous- ja kongressimatkat omikseen. Eksoottiset ja kaukaiset maat tulevat myös 1950-luvun myötä mahdollisiksi, mutta jäävät vielä hyvin harvojen huviksi.

Kirjan päättää Marja-Riitta Norrin pohdinta matkojen merkityksestä tässä hetkessä, kaiken informaatiotulvan keskellä. Norri, *Arkkitehti*-lehden entisiä päätoimittajia ja Rakennustaiteen museon pitkäaikainen johtaja, kirjoittaa: "Mediajulkisuuden yhtymäkohdat todellisuuteen ovat heiveröiset, mikä on ongelmallista arkkitehtuurin kohdalla, koska arkkitehtuuri itsessään luo todellisuutta. Siksi julkaisuissa helposti jäävät tavoittamatta rakennetun ympäristön laadun keskeiset vaikutustekijät: ne ominaisuudet, joiden kautta rakennus tai laajempi ympäristö voi parantaa elämisen laatua niin henkisesti kuin käytännölliseltä kannalta".

Hän esittää kysymyksensä englantilaiselle Peter Daveyille ja virolaiselle Leonhard Lapinille, kahdelle erilaisissa oloissa eläneelle kansainväliselle vaikuttajalle. Davey on aina matkustanut kaikkialla, Lapin teki ensimmäisen matkansa länteen vasta 1989. Davey selvittää *Architectural Review* -lehden toimittamisen periaatteita, Lapin kertoo koruttomasti kokemuksistaan Neuvostoliiton ja länsimaisen kultuskulttuurin välissä. Lapin palauttaa matkailun perustasolle. Hän käveli Tallinnaa ja Viroa "kaula ojossa", kun ei muuallekaan päässyt ja toteaa nyt, että kävelen näkee maailman monin verroin vivahteikkaammin kuin auton ikkunasta. Lapin palauttaa opintomatkaillen lähtöruutuun, tarkkaan havaintoon ja lyjykyynään, joita eivät lentokoneet ja tietokoneet korvaa.

Antelias kokonaisuus

Kirja *Matkalla! En Route!* ansaitsee sijan arkkitehtuurin peruskirjastossa. Arkkitehtuurista kirjoitetaan yleensä suunnittelun ja/tai rakentamisen näkökulmasta, ja laveampi kulttuurihistoriallinen tausta hahmottuu vain kevyesti. Tässä jokainen kirjoittaja on oman aiheensa erityisasiantuntija, jajokaisessa artikkelissa on oma aikansa, kohteensa ja problematiikkansa. Kokonaisuudesta muodostuu näin antelias.

Pieni kokoelma suomalaisten arkkitehtien matkakuvia Kreikasta on parhaillaan esillä Suomen Ateenan instituutissa Jari Pakkasen ja Timo Tuomen kokoamassa näyttelyssä. Sen vaatimaton mutta kaunis kreikan- ja englanninkielinen julkaisu *Architectural Observations. Finnish architects' travel sketches from Greece* sisältää Timo Tuomen johdannon lisäksi pienet esittelyt Chiewitzistä, Ahrenbergistä, Usko Nyströmistä, Hilding Ekelundista ja Alvar Aallostaa. Toivottavasti näyttelyssä myydään myös isoa kirjaa!

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston taidehistorian professori.

riitta.nikula@helsinki.fi